

Роман В.

– старший викладач кафедри германської та слов'янської філології
Донбаського державного педагогічного університету

УДК 811.161'373.45''19/20''

**ОЗНАКИ АДАПТАЦІЇ ЛЕКСИЧНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ
У МОВІ-РЕЦИПІЄНТІ (кінець ХХ ст. – початок ХХІ ст.)**

У статті подано короткий огляд процесу адаптації лексичних запозичень в лінгвістичних працях кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст., в яких розглянуто головні ознаки процесу адаптації лексичних запозичень із зосередженням уваги на теоретичних проблемах адаптації іншомовних слів. Визначено і схарактеризовано головні ознаки процесу адаптації лексичних запозичень у лінгвоісторіографічному аспекті. Зазначено, що досліджуваний період відзначається формуванням й удосконаленням принципів освоєння іншомовного слова та розробкою конкретного механізму визначення етапів і ступенів адаптації запозичень у мові-реципієнті.

Ключові слова: процес адаптації, лексичні запозичення, ознаки лексичного запозичення, етапи і ступені адаптації, мова-реципієнт, лінгвоісторіографічний аспект.

Роман В.

– старший преподаватель кафедры германской и славянской
филологии Донбасского государственного педагогического
университета

**ПРИЗНАКИ АДАПТАЦИИ ЛЕКСИЧЕСКИХ ЗАИМСТВОВАНИЙ
В ЯЗЫКЕ-РЕЦИПИЕНТЕ (конец ХХ в. – начало ХХІ в.)**

В статье дан короткий обзор процесса адаптации лексических заимствований в лингвистических работах XIX в. – начала XX в., в которых рассмотрены признаки процесса адаптации заимствований, акцентируя внимания на теоретических проблемах адаптации лексических заимствований. Определены и охарактеризованы главные признаки процесса адаптации лексических заимствований в лингвоисторикографическом аспекте. Отмечено, что анализируемый период характеризуется формированием и совершенствованием принципов освоения иноязычного слова и разработкой конкретного механизма определения этапов и ступеней адаптации заимствований в языке-реципиенте.

Ключевые слова: процесс адаптации, лексические заимствования, признаки лексического заимствования, этапы и уровни адаптации, язык-реципиент, лингвоисторикографический аспект.

Roman V.

– Senior Lecturer, Department of Germanic and Slavonic Linguistics,
Donbas State Teacher's Training University

**FEATURES OF ADAPTATION OF LEXICAL BORROWINGS
IN THE LANGUAGE-RECIPIENT**

(the end of the XXth – the beginning of the XXIst century)

The article outlines the scientific investigations dedicated to the process of adaptation of lexical borrowings in the linguistic works (the end of the XXth – the beginning of the XXIst century) paying attention to the theoretical problems of adaptation of borrowed words. The main features of the process of adaptation of

lexical borrowings have been characterized taking into consideration the linguo-historiographic aspect. It is highlighted that the analysed period is marked by the formation and improvement of the principles of adaptation of borrowed words as well as the definition of stages and degrees of adaptation of lexical borrowings in the language-recipient.

Key words: *process of adaptation, lexical borrowings, features of lexical borrowings, stages and degrees of adaptation, language-recipient, linguo-historiographic aspect.*

Постановка проблеми. Запозичення слів властиве усім мовам світу на всіх етапах розвитку і є ознакою життєздатності мов. Починаючи з середини ХХ століття освоєння іншомовних слів розглядається не тільки з позицій фонетичного і морфологічного пристосування до норм мови-реципієнта, але й з урахуванням ознак адаптації на словотворчому і семантичному рівнях. Лінгвістична наука збагачувалася багатьма спостереженнями над іншомовними елементами в окремій мові, нагромаджувався і систематизувався матеріал, що, зокрема, стосувався функціонування різноманітних груп лексичних інновацій, усе чіткіше окреслювались завдання, пов'язані з осмисленням різнотипних лексичних запозичень.

Аналіз останніх досліджень. Наприкінці ХХ – початку ХХІ століття мовознавці посилили увагу як до теоретичного осмислення, так і до практичного опрацювання матеріалу. Значення процесу запозичення іншомовної лексики привернула велику увагу багатьох дослідників, серед яких варто назвати Л. Архипенко [1], Я. Битківську [2], Н. Клименко, Є. Карпіловську [7], Л. Крисіна [9], О. Стишова [14] та ін., які почали поділяти загальний процес освоєння іншомовного слова на окремі його етапи, що виділяються на основі ознак лінгвального характеру. Їхні дослідження розкривають специфіку взаємодії мов, причини появи та класифікацію запозичених слів у мові-реципієнті, роль та місце цих запозичень у її лексичній системі.

Активізація лексики іншомовного походження зумовлює різноманітні дискусії в суспільстві взагалі та серед лінгвістів зокрема. Існує декілька підходів до класифікації запозиченої лексики, один з яких заснований на принципі розмежування запозичень за ступенем їх адаптації та їх ролі в мові. У лінгвістичних роботах представлені різні класифікації запозичень, етапи асиміляції та ступені їхньої адаптації. Сучасними дослідниками активно вивчаються процеси освоєння лексичних запозичень на фонетичному, граматичному та лексичному рівнях (Л. Архипенко [1], Я. Битківська [2], Г. Дружин [5], Н. Клименко, Є. Карпіловська [7], Ж. Колоїз [8], Т. Полякова [10], Г. Сергєєва [12] та ін.). Учені зосереджували увагу як на окремих рівнях адаптації, так і на розгляді процесу адаптації в цілому.

Активізація теоретичних та практичних досліджень визначеної проблеми зумовлює різноманітні дискусії. Водночас подальше опрацювання теми, поява нових матеріалів викликає необхідність нового звернення до проблеми та її наукового узагальнення, незважаючи на чисельні дослідження, проте в мовознавстві недостатньо приділяється увага лінгвоісторіографічним особливостям процесу адаптації лексичних запозичень. Це зумовлює **актуальність** зазначеної теми дослідження.

Таким чином, **метою** пропонованої статті є висвітлення загальних рис систематизації процесу адаптації запозичень кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. та їх характеристика у лексичній системі мови-реципієнта, що відображаються на усіх рівнях мовної системи. Питання теорії запозичень досі залишається суперечливим, а відтак це позначається на вирішенні конкретних практичних завдань. Отже, **завдання** нашої роботи полягають у розкритті поглядів європейських (у тому числі українських і російських) мовознавців кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. на питання адаптації лексичних запозичень із зосередженням уваги на теоретичних проблемах адаптації; у визначенні і характеристиці основних ознак адаптації лексичних запозичень у лінгвоісторіографічному аспекті.

Поставлені в дослідженні завдання вирішуються за допомогою актуалістичного методу, який є загальнонауковим методом теоретичного рівня наукового пізнання [4, с. 6].

Виклад основного матеріалу дослідження. Враховуючи той факт, що термін «запозичення» багатозначний і його значення варіюється в різних областях лінгвістики, в даному дослідженні під запозиченням розуміється як сам процес появи і закріплення в мові іншомовного елемента, так і його результат, тобто сам іншомовний елемент. Найбільш загальне розуміння термінів «освоєння» і «адаптація» зводиться до часткового або повного пристосування запозичених слів до фонетико-графічних, граматичних і лексико-семантичних закономірностей мови-реципієнта, тому в даному дослідженні вживаємо їх при описі в якості синонімів. У ході наукового пошуку встановлено, що досі немає єдиної класифікації етапів та ступенів адаптації запозичених лексичних одиниць. Ступінь адаптації запозичень визначається з вступу до синонімічних рядів та в антонімічні зв'язки, з частотності уживання, зі здатності входити до складу фразеологічних одиниць, словотвірної та словозмінної систем та ін. [14, с. 245].

Освоєння іншомовних слів – складний мовний процес, який в силу своєї багатоаспектності розглядається лінгвістами з різних позицій. Кінець ХІХ ст. –початок ХХ ст. відзначився як період, при якому процес освоєння зводився лише до формального уподібнення

іншомовних одиниць системі мови-реципієнта. ХХ ст. визначає інший підхід, заснований на прерогативі функціонального освоєння запозиченої лексики, тобто пристосування іншомовних одиниць до лексико-семантичній системі запозичень. Зазначений етап дослідження (кінець ХХ ст. – початок ХХІ ст.) характеризується комплексним аналізом лексичних запозичень, оскільки формальна і функціональна сторона – лише різні аспекти єдиного процесу освоєння, також відзначається формуванням й удосконаленням принципів освоєння іншомовного слова та розробкою конкретного механізму визначення етапів і ступенів адаптації лексичних запозичень у мові-реципієнті.

Досліджуються також ознаки асимільованості (адаптації, освоєння – всі ці терміни використовуються як синоніми) лексичного запозичення у мові-реципієнті. Для входження іншомовного слова в систему мови-реципієнті потрібні такі умови: передача іншомовного слова фонетичними і графічними засобами мови, яка запозичує; співвіднесення слова з граматичними класами і категоріями мови-реципієнтора; фонетичне освоєння іншомовного слова; граматичне його освоєння; словотвірна активність; семантичне освоєння іншомовного слова; регулярне використання у мові (для слова, не прикріпленого до якої-небудь спеціальної стилістичної сфери, – у різних жанрах літературної мови; для терміна – усталене вживання у тій термінологічній галузі, яка його запозичила) [9, с. 35].

О. Бондарець виділяє такі ознаки для визначення ступеня освоєння запозичення в мові-реципієнті [3] :

– закріплення лексичного запозичення в словниках (з урахуванням кількості словників, які включили в свої словникові статті певне запозичення, і тип цих словників);

– семантичне і стилістичне освоєння іншомовного слова: кількість значень багатозначного слова; характер тлумачення значень (розширення або звуження значення); наявність або відсутність переносних значень; наявність або відсутність стилістичних позначок та їх характер.

Науковець розрізняє цілу низку рівнів освоєння.

Нульовий ступінь освоєння: слово не зафіксовано в словниках, принаймні вживається в усній та / або письмовій мові. Низький ступінь освоєння: слово зафіксоване в словниках іншомовних слів і / або в словниках сленгу; слово вживається в словниках найчастіше з одним значенням, з яким воно запозичено; тлумачення слова супроводжується стилістичними позначками; у словниках не вказані переносні значення. Середній ступінь освоєння: слово зафіксоване в словниках іншомовних слів і в словниках рідної мови, що відображають мовні зміни певного періоду розвитку мови та в

словниках нових слів; процес зміни семантики слова (поява нових значень) відображено в словникових статтях; тлумачення слова супроводжується стилістичними позначками; у словниках не вказані переносні значення. Високий ступінь освоєння: слово зафіксоване в словниках іншомовних слів та в словниках нових слів; процес зміни семантики слів (частіше звуження значення) відображено в словникових статтях; тлумачення слова може не супроводжуватися стилістичними позначками. Найвищий ступінь освоєння: слово зафіксоване в словниках іншомовних слів і в словниках рідної мови (воно не дається вже в словниках нових слів); значення слова стабілізується; тлумачення слова не супроводжується стилістичними позначками.

Таким чином, головною ознакою, яка свідчить про певний ступінь освоєння лексичного запозичення в мові, є його фіксація в словниках.

Л. Єфремов пропонує наступну низку ознак асимільованості іншомовного слова: 1) регулярне вживання і перехід запозичених слів від покоління до покоління; 2) семантичне освоєння, яке включає в себе набуття нових значень при збереженні першопочаткових, зміна значень і переносне вживання слів; 3) участь запозичених слів у процесі словотворення; 4) подальше фонетичне уподібнення власним словам; 5) ліквідація варіантів вимови і різнобою у граматичному оформленні; 6) витіснення запозиченим словом інших слів (власних чи іншомовних за походженням) [6, с. 18–21].

На думку Ю. Сорокіна, іншими ознаками, якими характеризується лексичне запозичення (асимільоване у мові-реципієнті), є широке й інтенсивне вживання слова у мові, у різних її стилях, у різних авторів, особливо в авторів, які є представниками різних поколінь, різних напрямків і громадських угруповань; поява у запозиченого слова похідних на ґрунті даної мови і підпорядкування його словотвірним законам мови-реципієнта; усунення смислової дублетності слова, причому диференціація його за значенням стосовно найближчих синонімів на ґрунті даної мови є дуже суттєвою ознакою освоєння іншомовного слова.

За Ю. Сорокіним, фразеологічна активність слова, різноманітність його можливих поєднань з іншими словами мови-реципієнта і різноманітність його можливих застосувань є факультативні ознаки адаптації лексичного запозичення у мові-реципієнті [13, с. 62].

В аспекті досліджуваної проблеми вважаємо за необхідне підкреслити, що базою для дослідження зазначеного питання може слугувати бачення процесу адаптації іншомовних слів Л. Крисіна. До

облігаторних ознак учений зараховує лише ті, які необхідні і в той же час достатні для того, щоб уважати іншомовне слово запозиченим лексичною системою мови. До факультативних ознак він відносить фонетичну, граматичну асиміляцію іншомовного слова і його словотвірну активність, мотивуючи це тим, що існують і активно вживаються слова, не асимільовані граматичною і фонетичною системами мови-рецептора. Стосовно необхідності фонетичної і граматичної оформленості іншомовного слова за законами мови-реципієнта, то це можна пояснити комунікативною функцією слова. Слово не може вживатися у мові поза граматичними категоріями, і тому включення іншомовних лексичних одиниць до системи морфологічних і синтаксичних парадигм мови-реципієнта є не процесом, а миттєвим актом, тобто іншомовне слово, входячи в мову, відразу ж набуває нормальних для мови-одержувача синтагматичних і парадигматичних відношень із іншими елементами тексту [1, с. 28–33].

Характеризуючи вищезазначене положення, Л. Архипенко віддає належне класифікації ознак асимільованості іншомовного слова у мові-рецепторі, яка була запропонована Л. Крисінім. Науковець вважає, що для визнання входження іншомовного слова до системи «нової» мови, що запозичує, усі ознаки є суттєвими, але вони характеризують різні етапи освоєння іншомовного слова [1, с. 6–7].

Кожна з названих вище ознак по-своєму впливає на процес освоєння лексичних запозичень, на певний час, необхідний для їхньої адаптації до системи мови-реципієнта, на ступінь і способи трансформації в системі.

Л. Архипенко, досліджуючи процес адаптації на всіх рівнях в українській мові, запропонувала класифікацію ознак асимільованості іншомовного запозичення і визначила початковий етап, поглиблений та етап повного освоєння, кожному з яких відповідає певний ступінь адаптації: низький, середній та найвищий [1, с. 6–7]. В структурі кожного етапу виділяються ознаки запозиченого слова, які стосуються всіх рівнів мови-реципієнта, а саме: 1) фонетичного, у тому числі графіки й орфографії; 2) лексико-семантичного; 3) морфологічного, у тому числі й словотвору; 4) семантичного, а також рівня мовленнєвого, комунікативного.

Зазначимо, що у роботах мовознавців зазначеного періоду виділені ознаки в цілому відображають послідовність процесу адаптації лексичного запозичення на основі головних ознак кожного із етапів цього процесу, але деталізації названих ознак немає; недостатньо подано й диференціацію ознак, пов'язаних із різними рівнями мовної системи.

Висновки. Таким чином, розглядаючи наукові роботи зазначеного періоду, доходимо висновку, що для лексикологічних праць кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. характерним є комплексний аналіз лексичних запозичень, оскільки формальна і функціональна сторона – лише різні аспекти єдиного процесу освоєння, також зазначений період відзначається формуванням й удосконаленням принципів освоєння іншомовного слова та розробкою конкретного механізму визначення етапів і ступенів адаптації лексичних запозичень у мові-реципієнті. Зазначимо, незважаючи на емпіричний характер даної проблематики, вивчення лінгвоісторіографічних джерел з зазначеної проблеми дозволило констатувати необхідність подальших ґрунтовних досліджень процесу адаптації лексичних запозичень (на різних етапах їх освоєння) у мові-реципієнті.

Перспективи подальших досліджень полягають у більш детальному вивченні положень лінгвістів стосовно досліджуваної проблеми, зокрема дослідження екстра- та інтралінгвальних причин уходження і адаптації лексичних запозичень у мові-реципієнті. Необхідність вивчення запозичених слів обумовлена рівнем і частотою мовних контактів, збільшенням міжмовного обміну та освіченістю суспільства.

Література

1. Архипенко Л. М. Іншомовні лексичні запозичення в українській мові: етапи і ступені адаптації (на матеріалі англіцизмів у пресі кінця ХХ – початку ХХІ ст.): дис... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / Людмила Михайлівна Архипенко / Харківський національний ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2005. – 230 с.

2. Битківська Я. В. Тенденції засвоєння та розвиток семантики англізмів у сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Ярина Володимирівна Битківська. – Івано-Франківськ, 2008. – 19 с.

3. Бондарец О. Э. Иноязычные заимствования в речи и в языке: лингвосоциологический аспект / О. Э. Бондарец. – Таганрог : Изд-во Таганрог, гос. пед. ин-та, 2008. – 144 с.

4. Глуценко В. А. Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-і рр. ХІХ ст. – 20-і рр. ХХ ст.) / Глуценко Володимир Андрійович / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; відп. ред. О. Б. Ткаченко. – Донецьк, 1998. – 222 с.

5. Дружин Г. В. Сучасні лексичні запозичення: прагматика, семантика, соціолінгвістика : автореф. дис. ... ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / Геннадій Вікторович Дружин. – Дніпропетровськ, 2000. – 17 с.

6. Ефремов Л. П. Сущность лексического заимствования и основные признаки освоения заимствованных слов : автореф. дис... канд. филол. наук / Л. П. Ефремов. – Алма-Ата, 1959. – 21с.

7. Клименко Н. Ф. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі: [моногр.] / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк. – К. : Видавничий

Дім Дмитра Бурого, 2008. – 434 с.

8. Колоїз Ж. В. Українська оказіональна деривація: [моногр.] / Ж. В. Колоїз. – К. : Акцент, 2007. – 310 с.

9. Крысин Л. П. Иноязычные слова в современном русском языке / Л. П. Крысин. – М. : Наука, 1968. – 207 с.

10. Полякова Т. М. Лексические инновации иноязычного происхождения в современном русском языке (на материале языка СМИ последнего десятилетия XX – начала XXI века) : дис. канд. филол. наук: 10.02.02 / НАН Украины; Институт языковедения им. А. А. Потебни. – К., 2004. – 246 л.

11. Селігей П. О. Що нам робити із запозиченнями? / П. О. Селігей // Українська мова. – 2007. – № 3. – С. 3–17.

12. Сергеева Г. А. Англomовні запозичення в українській правничій термінології : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Харківськ. держ. ун-т. – Х., 2002. – 16 с.

13. Сорокин Ю. С. Развитие словарного состава русского литературного языка в 30–90-е годы XIX века / Ю. С. Сорокин. – М. ; Л., 1965. – 159 с.

14. Стишов О. А. Українська лексика кінця XX століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) / О. А. Стишов. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2003. – 288 с.

15. Chrystal D. Global understanding for global English / David Chrystal. – Вестник МГУ. – Сер. 19. – Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2001. – № 4. – С. 13–28.

Найда А.

*– кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу
Дніпровського державного технічного університету*

УДК 811.161

ФРАЗЕОЛОГІЗАЦІЯ СТІЙКИХ НАРОДНИХ ПОРІВНЯНЬ

У статті подано концепції українських та російських мовознавців стосовно процесу фразеологізації стійких народних порівнянь, які на сьогодні є досить актуальними в мовознавстві. Проаналізовано вузьке та широке трактування процесу фразеологізації стійких народних порівнянь. Обґрунтовано тезу про стійке народне порівняння як фразеологічну одиницю. Виділено визначальні ознаки фразеологічних одиниць: семантичну цілісність, відтворюваність, метафоричність, нарізнооформленість. Традиційно в дефініціях фразеологічних одиниць подаються декілька ознак, які дослідники вважають визначальними: семантична цілісність (В. В. Виноградов), відтворюваність (М. М. Шанський), фразеологічна відтворюваність (Л. І. Ройзензон), метафоричність (Б. О. Ларін, А. В. Кунін, О. М. Бабкін), стійкість (В. П. Жуков), нарізнооформленість (Л. Г. Скрипник) тощо.

***Ключові слова:** стійке народне порівняння, фразеологічна одиниця, семантична цілісність, відтворюваність, метафоричність.*

Найда А.

*– кандидат филологических наук, доцент кафедры перевода
Днепропетровского государственного технического университета*
ФРАЗЕОЛОГИЗАЦИЯ УСТОЙЧИВЫХ НАРОДНЫХ СРАВНЕНИЙ

В статье дана оценка концепциям украинских и российских языковедов относительно процесса фразеологизации устойчивых народных сравнений,